

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КІРЯЧОК МАРИНА ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 821.161.2.09. (477)

**ВІЗІЇ АПОКАЛІПСИСУ
В УКРАЇНСЬКОМУ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОМУ РОМАНІ**

10.01.01 – українська література

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Житомирському державному університеті імені Івана Франка.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Білоус Петро Васильович,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
професор кафедри українського
літературознавства та компаративістики.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Мейзерська Тетяна Северинівна,
Київський національний лінгвістичний
університет, професор кафедри теорії
та історії світової літератури
імені професора В. І. Фесенко;

кандидат філологічних наук
Пухонська Оксана Ярославівна,
Київський університет
імені Бориса Грінченка,
докторант кафедри української
літератури і компаративістики.

Захист відбудеться 19 жовтня 2016 р. о 14 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 у Київському університеті імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

Із дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13б).

Автореферат розісланий 14 вересня 2016 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Апокаліптичні візії незмінно супроводжують людство на шляху його розвитку. Гібридні війни та революції, техногенні екологічні катастрофи, надмірне використання природних ресурсів, боротьба за території та сфери політичних впливів, деформація морально-духовної сфери – виразні риси ХХ ст., що стало вирішальним у формуванні посттравматичної апокаліптичної свідомості. Тому кінець другого тисячоліття позначився глобальною кризою, що охопила світ і спровокувала спроби мистецької інтерпретації наближення занепаду цивілізації, апокаліпсису як закономірного фіналу існування людства. Україна наприкінці ХХ ст. опинилася у ситуації есхатологічної напруги, зумовленої рядом різноаспектних чинників: наслідками аварії на ЧАЕС, розпадом СРСР, труднощами у відновленні державності, необхідністю подолання постколоніального стресового стану нації та інтелектуальної кризи, спричиненої деформацією основ історичного, духовного, ментального самоусвідомлення українця. Проблема становлення нової парадигми світосприйняття в умовах нової держави та постмодерністського мислення стала потужним поштовхом для мистецьких рефлексій в українській літературі, дала початок творенню різновидів апокаліптичних візій.

Сучасне потрактування апокаліпсису продукує найрізноманітніші теорії й концепції, з-поміж яких можна виділити три напрямки: релігійний, соціально-історичний та психологічний. Явище секуляризації апокаліпсису, що набуває провідного значення у світовій літературі кінця ХХ ст. (дослідження М. Булла, Ф. Кермоуда, Т. Хеффернан), та потрактування кінця світу в контексті соціально-історичної інтерпретації лише частково притаманне українській прозі межі тисячоліть і постає одним зі складових елементів сутності різновиду постмодерністського роману, об'єктом художньої інтерпретації в якому постає унікальна авторська візія апокаліпсису.

Причини та наслідки актуалізації в українській літературі апокаліптичного дискурсу наприкінці ХХ ст. висвітлені у дослідженні Т. Гундорової «Післячорнобильська бібліотека: український літературний постмодерн» (2005), в якому науковець пов'язує появу апокаліптичного компонента художнього мислення в Україні кінця ХХ ст. з Чорнобильською трагедією та кризовим станом, започаткованим аварією. Спорадично питанню інтенсифікації есхатологічних мотивів у сучасній українській прозі приділено увагу в літературознавчих працях Т. Гребенюк, Н. Зборовської, А. Соколової, Н. Тендітної, Р. Харчук та інших дослідників. Однак ґрунтовного узагальненого та різноаспектного дослідження особливостей репрезентації кінцесвітніх візій в українській постмодерністській прозі досі не здійснено. Таким чином, актуальність теми дисертації зумовлена передусім зростанням наукової зацікавленості передумовами актуалізації кінцесвітньої проблематики у творчості українських письменників-постмодерністів і необхідністю виокремлення та інтерпретації різних моделей апокаліптичного візіонерства в контексті української постмодерністської романної прози.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано на кафедрі українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка в межах комплексної теми «Історична поетика української літератури» (затверджено вченою радою Університету, протокол № 3 від 27 листопада 2000 р.). Тему дисертації затверджено вченою радою Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 6 від 27 січня 2012 р.) та скоординовано Бюро наукової ради Інституту літератури НАН України ім. Т.Г.Шевченка «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол № 3 від 21 червня 2012 р.).

Мета дослідження – комплексно дослідити специфіку художніх моделей апокаліптичних візій в українському постмодерністському романі на сюжетно-композиційному, образному, ідейно-філософському, жанрово-стилістичному рівнях. Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- проаналізувати концептуальні підходи до інтерпретації міфологеми «апокаліпсис»;
- простежити відображення ідеї «апокаліпсису як гри» у постмодерністському романі Юрка Іздрика «Воцтек»;
- дослідити специфіку реалізації концепції «апокаліпсис як пророцтво» у романах Євгена Пашковського «Щоденний жезл», Олеся Ульяненка «Сталінка», Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого»;
- визначити художні особливості апокаліптичного прогнозування в романі Юрія Щербака «Час смертохристів»;
- охарактеризувати словесно-виражальну і жанрову специфіку постмодерністського апокаліптичного роману, виокремити художні ознаки втілення кінцесвітніх візій у тексті.

Об'єкт дослідження – романи українських письменників Ю. Іздрика «Воцтек», «Подвійний Леон», Є. Пашковського «Щоденний жезл», О. Ульяненка «Сталінка», Г. Пагутяк «Смітник Господа нашого», Ю. Щербака «Час смертохристів».

Предмет дослідження – природа, різновиди та особливості образного вираження апокаліптичних візій у названих творах.

Методи дослідження. Характер завдань дослідження та специфіка предмета наукової роботи зумовили вибір таких методів: *культурно-історичний* – для аналізу джерел апокаліптичного світосприйняття в українській літературі постмодерного періоду; *компаративний* – для виокремлення та узагальнення ознак різних типів кінцесвітнього візіонерства в українському романі кінця ХХ – початку ХХІ ст.; *описовий метод, методологічні принципи наратології та рецептивної естетики, досвід структуралізму* – для виявлення та характеристики особливостей художньо-образних авторських моделей апокаліпсису у тексті; *елементи лінгвостилістичного аналізу* – для характеристики визначальних рис полістилістики постмодерністського роману.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці теоретиків постмодернізму (Р. Барт, Ж. Бодріяр, Ж. Женнет, Ю. Крістева, Ж.-Ф. Ліотар) та дослідників його національного варіанту на українському ґрунті (Т. Гундорова,

Л. Лавринович, Я. Поліщук, І. Старовойт, Р. Харчук); наукові розвідки щодо потрактування ідеї апокаліпсису в сучасній культурі, мистецтві, літературі як вітчизняних (Т. Гребенюк, Т. Гундорова, О. Харлан), так і зарубіжних авторів (Ф. Кермоуд, М. Могилевич, О. Сосланд, Т. Хеффернан); дослідження українських і зарубіжних лінгвістів та літературознавців, присвячені характеристиці стилістичних особливостей романної прози постмодерного періоду (Н. Бернадська, П. Білоус, Т. Бовсунівська, І. Дегтярьова, О. Єременко, Г. Мережинська, В. Пестерев, А. Татаренко, Н. Фатєєва, С. Філоненко); літературно-критичні праці, що розкривають поетикальні особливості творчого доробку провідних прозаїків періоду (Є. Баран, Я. Голобородько, О. Гольник, Н. Зборовська, Л. Масенко, М. Павлишин, А. Соколова, Л. Стефанівська, Н. Тендітна).

Наукова новизна роботи полягає в тому, що *вперше* в українському літературознавстві комплексно досліджено аспекти функціонування кінцесвітніх візій у художньому тексті: запропоновано класифікацію апокаліптичного візіонерства в українському постмодерністському романі, проаналізовано тенденції і засоби образного втілення апокаліпсису, його репрезентанти, авторські інтенції, завдяки чому обґрунтовано різновиди моделей відображення апокаліптичного передчуття в українській романній прозі постмодерного періоду; *вдосконалено* понятійну базу рецепції постмодерністського апокаліптичного роману як літературного твору, об'єктом художньої інтерпретації у якому постає унікальна авторська візія апокаліпсису; *набуло подальшого розвитку* дослідження специфіки лінгвостилістичних та жанрових ознак українського постмодерністського роману.

Практичне значення одержаних результатів зумовлене можливістю їх подальшого використання у викладанні філологічних дисциплін (історія української літератури постмодерного періоду), у розробках історико-літературних навчальних спецкурсів у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю, у науково-пошуковій роботі студентів і магістрантів філологічних спеціальностей.

Апробація результатів роботи. Дисертацію обговорено на засіданні кафедри українського літературознавства та компаративістики Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 5 від 10 березня 2016 р.). Окремі положення дослідження викладено в повідомленнях і доповідях на наукових і науково-практичних конференціях різного рівня, зокрема, на *міжнародних*: XI Міжнародній науковій конференції молодих учених (Київ, 15–17 червня 2011 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми розвитку сучасної мови та літератури» (Одеса, 10–11 жовтня 2014 р.), Міжнародній науково-практичній конференції «Філологія та культурологія: наукові проекти» (Сопот, Республіка Польща, 27–28 лютого 2015 р.), та *всеукраїнських*: Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Поліфонія української літератури» (Житомир, 15 лютого 2013 р.), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Журналістика. Філологія. Медіаосвіта» (Полтава, 2–3 жовтня 2014 р.), Всеукраїнській науковій конференції «Транскультурні коди літературного дискурсу» (Київ, 19–20 березня 2015 р.).

Публікації. Проблематику та основні положення дисертації висвітлено у 8 одноосібних статтях, із яких 5 опубліковано у наукових фахових виданнях, 1 – у закордонному виданні.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (207 позицій). Загальний обсяг дослідження – 191 сторінка, з них 171 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність і новизну теми дослідження, сформульовано мету та завдання роботи, окреслено предмет, об'єкт і методи дослідження, визначено теоретико-методологічну основу, наукову новизну та практичне значення роботи.

Перший розділ роботи **«Український постмодерністський апокаліптичний роман: становлення жанру та його різновиди»** присвячено огляду джерел за досліджуваною темою і характеристиці моделей кінцесвітнього візіонерства, заявленого у романах постмодерного періоду української літератури.

У підрозділі *1.1. «Науково-критичний дискурс українського постмодернізму»* окреслено особливості становлення та розвитку, світоглядні засади і домінантні ознаки українського постмодернізму.

Діапазон коливань думок щодо національного варіанту постмодернізму в літературознавчих колах початку 90-х років ХХ ст. був надзвичайно широким: від його радикального заперечення як чужорідного і навіть ворожого для українського мистецького середовища явища (Є. Баран, П. Іванишин, С. Квіт, О. Яровий) – до обґрунтованої переконливості у позитивній оцінці становлення постмодернізму в українському літературному процесі як закономірного результату поступу національної літератури в контексті світової (Ю. Андрухович, Т. Денисова, Л. Лавринович, Я. Поліщук) та як ефективного засобу протидії соцреалістичному канону (Т. Гундорова, М. Павлишин, Р. Харчук).

Багатоголосся наукових оцінок джерел формування, визначальних рис та провідних завдань української постмодерністської літератури кінця ХХ ст. надає можливість констатувати унікальний характер постмодернізму в контексті української культури, що постав результатом «своєрідної романтично-рефлексивної дифузії національної ментальності, викликаной до життя нинішніми історичними умовами перебування української спільноти» (Л. Лавринович), актуалізував «прагнення подолати «неповноту» української літератури» (Т. Гундорова), уможливив «повернення української літератури до традиції, звільненої від одновимірного соціологічного трактування» (Р. Харчук), інтерпретував та інтегрував модерністські опозиції у власну естетичну матрицю (І. Старовойт), надав змогу художньо переосмислити будь-який мистецький спадок, пропонуючи безмежну множинність стосунків і прочитань (Т. Денисова).

У підрозділі *1.2. «Апокаліптичне візіонерство: джерела та різновиди»* визначено підґрунтя трьох основних напрямків інтерпретації ідеї глобальної кризовості та світового катастрофізму, здійснено класифікацію апокаліптичної складової в українському романі кінця ХХ століття.

Апокаліптична література бере свій початок з прадавніх часів. Протягом усієї історії людства інтерес до апокаліптичних настроїв і мотивів посилювався в суспільствах під час криз, нестабільності, на зламі епох. Сучасне потрактування

апокаліпсису продукує найрізноманітніші теорії й концепції у філософії, культурі та мистецтві, з-поміж яких можна виділити три основні напрямки кінцесвітніх інтерпретацій: релігійний, соціально-історичний та психологічний. Релігійна інтерпретація апокаліпсису пов'язана з ідеєю гріхопадіння, глобального занепаду духовності, яку людство вже не здатне повернути, а отже, шлях цивілізації завершено. Нищівні наслідки кризи техногенної цивілізації стають базисом для формування соціально-історичної інтерпретації апокаліпсису як розплати за історичні помилки людства. Апокаліпсис десакралізується, а кінцесвітня риторика використовується як засіб передбачення, пророкування неминучого фіналу для певного соціального прошарку, культурного угруповання, виду мистецтва або ж і людства в цілому. Психологічний апокаліпсис стає змістовою тенденцією постмодерної літератури, зокрема активно розробляється сучасним українським письменством. Тут кінцесвітні переживання заковані у порухах свідомості (підсвідомості) наратора та обмежені виміром тексту, доля котрого залежить від автора-деміурга. Такий різновид апокаліптичного бачення є суб'єктивним, зверненим до глибин світовідчуття реципієнта, саме тому не має чітко визначених витоків і меж, адже здатен охопити та художньо виразити кожен злам мінливої людської екзистенції.

З огляду на досвід вітчизняних та закордонних теоретиків апокаліптичного дискурсу (Т. Гребенюк, Т. Гундорова, О. Заїковська, Ф. Кермоуд, М. Могилевич, О. Сосланд, О. Харлан, Т. Хеффернан) та сутність основних напрямків кінцесвітніх інтерпретацій, запропоновано власну характеристику моделей апокаліптичного візіонерства.

Апокаліпсис як гра. Тісно пов'язаний з основоположними прийомами постмодернізму (гра, іронія, інтертекст), підсилений низкою стилізацій та симуляцій, апокаліпсис індивідуалізується, віртуалізується й стає інструментом гри автора-деміурга, котрий конструює власний світ-текст, насичений образами-симулякрами, словами-мутантами та сюжетами-лабіринтами, приречений на існування за крок до загибелі. Наявні у тексті алюзії та ремінісценції, пов'язані з біблійними джерелами, не надають роману есхатологічної напруги, а постають засобом формування кінцесвітнього світовідчуття, психо(пато)логічного простору тексту.

Апокаліпсис як пророцтво. Світ відображено як втрачену реальність, еру катастрофізму, спричинену втратою Бога й тотальним нехтуванням його заповідей, поглинену виміром штучно створених кодів та симулякрів. Хаос, розгубленість та біль, історична несправедливість та констатація комплексу меншовартості нації підштовхують письменника до насиченої викривальним пророчим пафосом кінцесвітньої риторики. Глибинний символізм, суб'єктивність і міфологізація, художня інтерпретація категорії гріха, а також пошук шляхів зцілення людства від пошесті бездуховності та морального зубожіння стають домінантами метафізичного апокаліпсису, представленого у постмодерністському романі.

Апокаліпсис як подія. Есхатологічні настрої, кінцесвітні страхи стають універсальним мотивом для літературної творчості різних стилів. Апокаліпсис у масовому романі передусім варто сприймати як популярний, а отже й комерційно

успішний сюжет, що зазвичай має трирівневу структуру (занепад – кінець – відродження; криза – покарання – відплата та ін.), зорієнтовану на щасливий фінал. Такі тексти покликані здебільшого виконувати розважальну функцію, закодовану в моменті насолоди звільнення читача від есхатологічної напруги, хоча й не позбавлені моралізаторства. Запозичені з поезики казки превалювання зовнішньої дії над внутрішньою, провідна роль опозиції Добро-Зло, гіперболізація чеснот центрального персонажа та наявність мотиву героїчного порятунку стають провідними рисами апокаліптичного масового роману.

Другий розділ роботи «Художньо-образні моделі апокаліпсису» присвячено інтерпретації художньо-образних моделей апокаліптичного візіонерства у романах Ю. Іздрика, Є. Пашковського, О. Ульяненка, Г. Пагутяк, Ю. Щербака.

У підрозділі 2.1. *«Деміургія апокаліпсису в романі Юрка Іздрика «Воццек»* досліджено особливості відображення «апокаліпсису як гри» у постмодерністському тексті. Головний герой роману «Воццек» знищує кордони реальності, подорожує вглиб власного «я», конструє ізольований від навколишньої дійсності апокаліптичний мікровимір, де він – творець і руйнівник, Бог і Ніщо, самотник, приречений на страждання, та, водночас, іронічний спостерігач, гравець.

Будь-які стосунки Воццека з зовнішнім світом відбуваються опосередковано, здебільшого крізь призму спогадів і марень. Територія снів стає основою Іздрикового наративу, тільки тут герой вільно мислить, діє відповідно до власних ірраціональних потреб і бажань, позбавлений тиску відповідальності перед соціумом, далекий від загальноприйнятих правил і норм. Воццек бачить сни, і лише вони засвідчують факт його примарної присутності у реальному вимірі. До того ж, світ снів для нього – послідовний і зрозумілий, саме там він відчуває себе деміургом, на рівних змагається з «архітектором сновидінь», іронізує, мислить, відчуває. На відміну від потворної одноманітної реальності, що стає для героя холодною пусткою, простір марень дарує йому багатогранність перевтілень і станів, котрі, однак, остаточно розчленовують його «я». Так, безкінечні подорожі наратора примарними лабіринтами з симуляцій та повторень, перетворюють його сутність на порожню копію, екзистенційну гру, формуючи фрагментарний психопатологічний простір свідомості Воццека.

Пасивний психоемоційний стан героя збуджує закоханість, що надає існуванню Воццека нетривкого, однак реального сенсу. Зазвичай апатичний і бездіяльний, байдужий до інших, у любові він по-справжньому захоплений, одержимий почуттям. Балансуючи над внутрішньою кінцесвітньою прірвою, герой повсякчас віддаляє момент остаточного кінця, усвідомлено гублячись у мереживі нових візій, а тому створений ним віртуальний мікросвіт «за крок до фіналу» існуватиме доти, доки цього бажатиме наратор-деміург.

У підрозділі 2.2. *«Актуалізація травматичного пострадянського досвіду в романі Олеся Ульяненка “Сталінка”»* зосереджено увагу на тих історичних передумовах та актуальних суспільних реаліях, що стали підґрунтям глобальної морально-етичної кризи і поштовхом для формування кінцесвітніх настроїв і пророцтв у тексті роману.

Апокаліптичне візіонерство як спосіб відображення реальності є визначальною рисою у творчому доробку Олесь Ульяненка. Особливо виразно кінцесвітні почування втілено у романі «Сталінка» (1994). Подієву основу твору складають дві сюжетні лінії: перша – історія моральної деградації та зрештою повного виродження роду Піскурів-Піскарьових; друга – проміжок життєвого шляху пацієнта психлікарні, безпритульної та «наділеної Духом» людини – Лорда-Йони. Основне місце дії у романі – київський район Сталінка – постає не лише географічною локацією, а й своєрідним втіленням «спадщини» радянської епохи. Знесилений і морально зубожілий, такий, що вірить лише у силу зброї, насильства та беззаконня, світ «Сталінки» приречений на загибель. Атмосфера тілесного руйнування поступово нагнітається й стає символом наближення Апокаліпсису. Гнітюче велике місто – містичне, холодне, сповнене хворобами, насильством, безчинством – підсилює страх наближення страждань і смерті, що майже фізично відчують герої роману. Картина кінця світу постає у своїй страхітливій простоті: кожен герой «Сталінки» вже мертвий, порожній всередині, живцем похований під уламками агонізуючого суспільства.

Водночас, духовне переродження безпритульного Лорда свідчить про те, що шанс на відновлення одвічних морально-етичних цінностей усе ж існує, і це надає твору дидактичного підтексту. Справжнім випробуванням для чоловіка стає необхідність змінити себе й віднайти в душі сили для доброти й прощення, віри в те, що будь-яке гріхопадіння можна спокутувати щирим каяттям.

У підрозділі 2.3. *«Роман Євгена Пашковського «Щоденний жезл» – одкровення постапокаліптичного часу»* окреслено особливості відображення концепції «апокаліпсис як пророцтво» у постмодерністському тексті.

Роман-есеї «Щоденний жезл» – інтелектуальна «сповідь», що синтезує викривальний пафос, метафізичний пошук і світоглядну впевненість письменника, уміщує енергію відродження національного духу, віртуозно втілену в пророчому Слові. Трагічні сторінки історії української держави у контексті локальному та світовому, політичні рухи, зміна світоглядних орієнтирів людства, місце правди, таланту, Бога у новому бездуховному й агресивному просторі існування постають підґрунтям розлогих авторських роздумів щодо кризового стану «безчасся», у якому опинилась Україна на межі тисячоліть, та вірогідності подальшого позитивного поступу нації.

Емоційну тональність твору формують мінорні мотиви смутку, трагічного занепаду й навіть прокляття, що тяжіє над українською нацією. Безнадія, безсила озлобленість і передчуття неминучого кінця – це передвісники апокаліпсису, до якого нестримно прямує Україна. Причини такого катастрофічного поступу різноманітні: екологічні, соціально-історичні, політичні. Каталізатором деструктивних процесів в Україні автор вважає аварію на ЧАЕС, що постає у тексті центральною метафорою кінця історії, моментом «гама-відчаю», котрий докорінно змінює буття всього світу та створив нову дійсність і новий час.

Особливу увагу автор приділяє критиці сучасного йому стану українського суспільства. Тягар відповідальності за сучасне ганебне становище українців автор покладає на народ, що нині став «конченим», адже сам знищив своїх пророків,

мудреців, людей, гідних лідерства, та добровільно віддав усі важелі влади в руки «тупезних, понурих, ледачих».

Завдяки специфіці жанру «Щоденного жезлу» художнє тло роману-есею перетворюється на своєрідну сповідь-спогад, сповідь-пересторогу, пророцтво, сповнене кінцесвітніх передчуттів. Письменник постає перед читачем пророком, месією, покликання якого – вказати людству на помилки та закликати до спокути гріхів. Засудження тотальної зневіри, порушення законів Божих, осмислення наслідків трагічних катастроф, котрим мали б запобігти, в романі реалізується в проклятті, що гнітючою хмарою тяжіє над «цивілізованим» світом і веде його до апокаліпсису.

У підрозділі 2.4. *«Природа есхатологічного напруження в романі Галини Пагутяк “Смітник Господа нашого”»* здійснено аналіз образної системи роману з метою виявлення та характеристики закодованих у її основі есхатологічних настроїв і кінцесвітніх передчуттів, що формують концептуальне підґрунтя художнього простору тексту.

Світобудова роману складається з трьох вимірів існування: Дивна країна, Незаймана земля та Інший (реальний) світ. Дивна країна знаходиться всередині Незайманої землі і її мешканці інтуїтивно відчують небезпеку і страх перед подоланням уявної межі між двома всесвітами; водночас, люди з Іншого світу не здатні потрапити до Незайманої землі, адже остання постає табуваною безлюдною територією, котру не можна займати. Авторка у коментарях до роману порівнює цей незайманий світопростір з таємничими закутками людської свідомості, а також підкреслює, що саме з території Незайманої землі можливо розгледіти абсурдність Іншого світу.

Внутрішня сутність кожного з мешканців Дивної країни є позалюдською (Перевізник – риба, Діоген – дуб, Колос – колос, Базіль – равлик, Шептін – вуж), і лише у межах Незайманої землі герої набувають людських рис. Наприкінці твору кожен з них, завдяки низці фантастичних метаморфоз, знаходить своє призначення. Єдиним мешканцем країни-пустки залишився Колос, землероб-годувальник, для котрого метою життя було бажання відвернути голод. Весільний «дощ» з насіння, який той бачить у фіналі роману, символізує божественну милість, вдячність за невтомну працю Колоса. Так само й інші герої спокутували свої «гріхи» і отримали омріяну свободу. Смерть, містичні метаморфози, есхатологічний фінал існування героїв, що традиційно мали б асоціювати з горем і тугою, насправді констатують звільнення, подолання межі реальності (хоч і фантастичної) та занурення у глибоку воду вічності, і саме смерть (або ж перетворення) вказує їм шлях до власної сутності, що сповнює кінцесвітню розв'язку сюжетної лінії життєствердним пафосом.

Особливої уваги заслуговують образи матері, що шукає загубленого сина, та Малого, поява якого каталізує процес руйнації як усталеного життя мешканців Незайманої землі, так і всієї багаторівневої світобудови тексту. Вірогідно, мати і син взагалі не повинні зустрітись, адже глибинна сутність природи кожного з них – то безкінечний пошук любові, страждання, біль і безперервне переживання розлуки з найдорожчим. Вони – ключ до розуміння витоків і першооснов химерного навколишнього світу, який породжує страх втрати, порожнього

існування без серця. Зрештою, «реальність», у котрій Малий і його матір приречені довіку шукати один одного, виявляється психологічною реалізацією страху, що гостро відчуває жінка з реального світу. Героїня одинока, і природний страх залишитись без дитини як продовження власного «я», витіснений у площину підсвідомості, насичує її душу тривожними переживаннями, апокаліптичними видіннями, провокуючи стан, що межує з божевіллям.

Авторка утверджує самотність як основоположну домінанту, що зумовлює сутність творення ірраціонального простору тексту та стає підґрунтям внутрішнього єства кожного з героїв. Зрештою, героїня долає свої страхи, і химерії в її свідомості зникають. Психологічний апокаліпсис завершується спасінням, довгоочікуваним порятунком.

У підрозділі 2.5. *«Перестороги апокаліпсису в романі Юрія Щербака “Час смертохристів”»* окреслено художню специфіку моделювання апокаліптичної картини майбутнього.

Роман Юрія Щербака *«Час смертохристів: міражі 2077 року»* – перша частина футуристичної трилогії про долю України наприкінці ХХІ ст. – детально виписана картина недалекого тривожного майбутнього, котре, однак, має безліч спільних рис із сучасною геополітичною ситуацією в Україні та світі. Головна сюжетна лінія роману – політична боротьба за владу і розподіл територій на планеті.

Апокаліптичні мотиви у романі зумовлені не лише занепадом української державності, а й перетвореннями на рівні духовності та моралі, спричиненими антигуманною лінією поведінки влади в Україні. Перманентне «зомбування» нації засобами масової інформації, створення Зон етнічної консолідації (ЗЕКів), де українець стає заручником на власній землі, активізація антирелігійного руху «смертохристів», проголошення культу «новолюдини» та інші регресивні процеси всередині суспільства призвели до того, що українці втрачають відчуття національної ідентичності, перетворюються на розрізнену, мляву, деградовану масу. Саме тому озлобленість, жорстокість, внутрішня руйнація українського суспільства майбутнього стає очевидним фактом і визначальним чинником наближення апокаліптичного фіналу.

Однак Ю. Щербак декларує думку про те, що кінець світу може стати і поштовхом до народження нової, вдосконаленої цивілізації, що врахує помилки минулого, створить нову світову історію, а постапокаліптична картина існування людства на межі життя і смерті, зануреного в морок «інформаційної ночі», де немає місця державним інституціям і бюрократизму, поверне українську націю до прадавніх, ментально й генетично обумовлених почувань, відродить віру в Бога, прагнення до доброчесності, страх перед гріхом. Тому розв'язка притаманної «адреналіновим» жанрам трирівневої структури сюжету роману (у *«Часі смертохристів»* це – занепад-кінець-відродження) зорієнтовує читача на щасливий (або ж справедливий) фінал, символізує перемогу добра в одвічному протистоянні з силами зла в душі кожної людини, проголошує віру автора у те, що народ, котрий має Бога у серці, завжди буде нацією-переможцем.

У третьому розділі *«Форми художньої реалізації апокаліптичних візій у романному тексті»* йдеться про виявлення та інтерпретацію специфіки

лінгвостилістичних та жанрових форм вираження кінцесвітніх візій в українському постмодерністському романі.

У підрозділі 3.1. *«Інтертекстуальні площини»* визначено особливості інтертекстуальних зв'язків в українському постмодерністському романі.

Епоха постмодернізму постулює ідеї гіперрецептивності та нічим не обмежених різновекторних (філософських, релігійних, мистецьких та ін.) взаємодій у контексті світового метатексту, що призводить до природного співіснування багатьох «голосів» у межах одного літературного висловлювання. Однією з найвиразніших рис постмодерністської літератури є інтертекстуальність. Літературознавчої актуалізації поняття набуло в наукових роздумах М. Бахтіна, а подальшого теоретичного обґрунтування зазнало у дослідженнях Ю. Крістевої, Р. Барта, Ж. Женнета та ін. За теорією інтертекстуальності, кожен літературний твір можна сприймати як частину глобального міжетекстового виміру, яка має безліч зв'язків з іншими художніми творами та реаліями позатекстового простору, перегукується з культурними і стильовими кодами, дискурсами.

Багатоманіття інтертекстуальних прийомів насичує текстуальне тло романів Ю. Іздрика «Воцек» і «Подвійний Леон», Є. Пашковського «Щоденний жезл», О. Ульяненка «Сталінка». Зокрема, перший розділ «Подвійного Леона» розпочинається епіграфом-цитатою зі «Сповіді» християнського теолога Аврелія Августина «Але сьомий день не має вечора, він не має заходу, бо Ти посвятив його, щоб він тривав вічно». Таке цитування експресивно забарвлює текст, підсилює апокаліптичне напруження змісту розділу, підкреслює незворотність кінця історії кохання героїв, які не здатні стримати зворотний відлік часу, що стрімко веде їх до забуття. У наступному розділі «Власне кінець» автор досягає найвищого рівня кінцесвітньої напруги, стилістично наближаючи опис подій до біблійних пророцтв (зокрема, до легенди про Всесвітній потоп). Щоправда, апокаліптична візія смерті та руйнації сприймається головним героєм як закономірність, завершальна подія життя світу.

До тексту Аврелія Августина апелює також Є. Пашковський у романі «Щоденний жезл», використавши рядки «Сповіді» для вираження високої міри емоційної напруги та релігійного пафосу в душі наратора. Відомий теолог присутній у романі й особисто, адже саме він видається оповідачеві моральним взірцем, що вперше поєднав в оповіді «розкаяння в свідомих і несвідомих гріхах, подяку Всевишньому й безмежну віру». На відміну від Юрка Іздрика, котрий сміливо компілює та нагромаджує інтертекстуальні пласти, що стають провідними формотворчими елементами мозаїчних конструкцій його перших романів, Є. Пашковський використовує різні форми міжетекстовості передусім для підсилення емоційної тональності художньої оповіді. Так, текст «Щоденного жезлу», що став для наратора місцем сповіді, очищення й боротьби, насичений алюзіями та ремінісценціями з Біблії та інших християнських текстів, що, безумовно, постають основою світоглядної позиції героя-оповідача, підсилюють моралізаторський підтекст роману.

Подібно до Є. Пашковського біблійні сюжети використовує й О. Ульяненко. Зокрема у романі «Сталінка» він так само гостро ставить проблему втрати віри, моральних орієнтирів, духовної деградації та розплати за відступництво від

заповідей Божих. Автор активно використовує опозиційні моделі гріха та покарання, добра і зла, світлого та темного в людській душі (у «Сталінці» протиставлення героїв Горіка та Лорда-Йони), що є традиційними і часто вживаними у біблійних текстах. До того ж ім'я одного з головних персонажів – Йона – алюзія на пророка з притчі Старого Заповіту, який, подолавши власний страх, жорстокість та байдужість до людського життя, завдяки мудрості Божій віднаходить у собі милосердя й любов до ближнього. Такого морального очищення прагне і загублений у часопросторі тексту Йона Олеся Ульяненка.

У підрозділі 3.2. «Особливості мовного простору» окреслено специфіку формування українського постмодерністського мовного простору та особливості його розгортання у романному тексті.

Чільне місце в естетично-світоглядній парадигмі постмодерністського письма посідає мова, що не лише виконує функцію передачі змісту та ідеї, а й стає невід'ємним елементом творчого процесу, об'єктом мистецьких пошуків, засобом трансформації авторської свідомості у текст. Світоглядний бунт постмодернізму формує новий для українського письменства мовний простір – демократизований, вільний від усталених естетичних канонів і моральних табу, відкритий для фонетичних ігор, лексико-семантичних і синтаксичних експериментів, спрямований на задоволення поліфонії вимог сучасного мистецтва слова.

Текстове тло роману «Воццек» Іздрика сповнене різнорівневими мовностилістичними прийомами вираження постмодерністського світовідчуття. Так, до фонетико-стилістичних засобів увиразнення мовлення належать звуконаслідування («*Але що означає оте нічне гудіння, схоже на роботу – дз-з-з-з-гу-у-у-у-шрх-шрх-ох-х – ірреального трансформатора?*»), специфічна звукова організація тексту задля ритмізації, омузичнення мови («*В, о, к, подвійне ц, е. Вок, любитель на дівок. Цик, цикада, пак. Цикади на цикладах. Так-так*»), семантична деструкція та гра зі звуковим складом слова («*Аденауер – «А...Де...Нау», «В», «о», «к». Подвійне «ц». «Е». Воццек!*»), транслітерація та видозмінена вимова іншомовних слів (особливо часто зустрічаємо глузливі інтерпретації російської вимови), звуковий повтор. Автор часто вдається до використання різноманітних графічних прийомів оформлення висловлювання (довільна сегментація частин тексту, візуальні експерименти, що нівелюють семантику слів-компонентів), конструє текстопростір «звукових потвор», що надають роману експресивності, виразної динаміки, формують неповторну постмодерністську оболонку тексту («*<...> бо як відрізнити ти від я а я віт ти як-як-не будь уберегтися як тільки загроза втрати я повста не якза гроза смерті яко ї які варто споді вати сяти спо діваєш ся якоря тунку якякак трунку*»). Також письменник вдало використовує стилістичний потенціал словотвору, зокрема, активно вдається до творення складних багатокомпонентних конструкцій, слів-комполітів («*<...> втулитись у прищаві щоки якої-небудь-дівулі чи в рекламний плакат за-кращого-мера, чи в напис проїзд-без-талона-карається-штрафом*»). Різноманіття лексичного матеріалу демонструє оригінальний авторський підхід до творення мовних образів, збагачує оповідь, допомагає глибше осягнути психоемоційну настроєвість роману (наприклад, гнітючий стан перманентного болю, відчаю,

роздратування, кінцесвітньої напруги, у котрому перебуває наратор, автор передає за допомогою відповідної семантиці образу лексики: «нестерпність», «Ніщо», «безсилля», «покарання», «гріховність» та ін.). Ефект ритмізації оповіді досягається за допомогою прийомів анафоричної побудови тексту, епіфори, римування відтинків тексту, що вказують на дбайливе ставлення автора до мелодійної складової тексту та, водночас, на прагнення увиразнити меланхолійно-депресивну емоційну тональність роману за допомогою звуку та ритму («Не проси радості й не проси щастя <...>. Не проси біди та розпачу <...>. Не проси багатства й насолод <...>. Не проси ні спокою, ні волі, ні надії <...>. Не проси всього і не проси нічого»). Високого рівня варіативності автор досягає у площині синтаксису, надаючи фрагментарному, уривчастому текстові «Воццека» відповідного змістові роману мовного оформлення. Тут превалюють масивні складні синтаксичні конструкції, котрі контрастують із різними типами простих речень, рвучкими емоційними вигуками, звертаннями і т. ін. Досить часто автор використовує прийом списку, створюючи багатокомпонентні ряди-переліки з однорідних мовних одиниць, що деталізують думку й надають більшій експресивності висловлюванню.

Використання непритаманного українській літературній мові лексичного матеріалу стає виразною рисою образотворення у текстах інших романістів. Так, роман Олеся Ульяненка «Сталінка» містить низку маргінальних персонажів – представників пострадянського «суспільного дна», життя котрих тісно пов'язане з кримінальним світом, а мовлення насичене відповідним жаргоном («шарага», «казьонка», «гон-стоп», «фраєр», «фінка», «блатняк», «хаза», «косяк», «блатяга», «чіфір», «вурка» та ін.). Прикметно, що більшість жаргонізмів, а також промовистих виразів уведено до тексту за допомогою транслітерації з російської, що, ймовірно, вказує на «зросійщення» суспільства кінця 90-х років ХХ ст., а також підкреслює чужорідний характер того лексичного матеріалу милозвучній природі української мови.

Мовотворчість Євгена Пашковського у романі «Щоденний жезл» постає не лише формальним вираженням авторської думки, об'єктом мовних ігор та інтерпретацій, а й позиціонується як засіб щоденної безупинної боротьби автора за віру та справедливість у постчорнобильському часі. Провідною ознакою мови роману є своєрідність її синтаксичної побудови. Автор часто уникає поділу тексту на окремі речення, формуючи довжелезні мовні конструкції. Застосування такого стилістичного прийому сприяє зануренню читача у потік свідомості наратора. Вагомої ролі у романі набуває внутрішній монолог, який репрезентовано автобіографічними спогадами письменника. Переданий відповідними граматичними формами першої особи однини, монолог слугує засобом ретроспекції авторської свідомості. Така відвертість психологічно зближує наратора та реципієнта. Водночас побудова деяких елементів текстопростору роману у вигляді внутрішнього діалогу (автодіалогу) спрямовує динамічний рух думки до пошуку відповідей на найгостріші питання нової екзистенції, ілюструє розрізненість між «ти»-оповідачем, що постає головним «голосом» «Щоденного жезлу» та носієм художнього задуму, та «я»-оповідачем, що творить враження присутності реальної самоаналітичної авторської свідомості у тексті.

Побудований у вигляді низки риторичних запитань та окличних звертань до самого себе, внутрішній діалог мислиться як боротьба думки в душі наратора.

У підрозділі 3.3. «*Жанрова специфіка*» зосереджено увагу на жанрових особливостях постмодерністської романної прози.

Постмодерністський роман мислиться як відкритий для модифікацій художній простір, що дозволяє, з одного боку, втілити найсміливіші авторські задуми щодо експерименту в площині форми та змісту, а з іншого – не втрачає остаточного зв'язку з канонами жанру.

Перманентний пошук нових літературних форм творчого висловлювання значно розширює межі жанрових модифікацій постмодерністського роману, до ключових різновидів якого дослідники зараховують філософський, соціально-психологічний, роман-сповідь, роман-антиутопію, інтелектуальний роман, історіографічний або псевдоісторичний (та інші іронічні псевдожанрові різновиди), науково-фантастичний роман (М. Римар), есеїстичний роман, детективний роман, роман-видіння (Т. Бовсунівська) та ін.

Одним із найприкметніших джерел жанрових форм, що набували втілення в літературах усіх часів, залишається Біблія. У межах естетики постмодернізму жанрові канони християнської літератури зазнають значних змін та інтерпретацій, постають у нових, ледь пізнаваних формах, де теологічний догматизм поступається місцем психологізму та міфологізації. Автори постмодерністських апокаліптичних текстів активно використовують елементи біблійних жанрів (апологія, молитва, пророцтво, притча, видіння та ін.) у межах романної прози, надаючи їй відповідного стилістичного забарвлення та композиційного колориту, наснажуючи оповідь сакральними, есхатологічними, провіденційними ознаками. Наприклад, жанрові ознаки видіння має роман Г. Пагутяк «Смітник Господа нашого». Видіння тут стає вагомим засобом психоаналітичного проникнення у глибинні площини свідомості персонажа, постає своєрідним пророцтвом нового відтинку існування. Нерозривна єдність видіння та сну як основних елементів комбінування унікального літературного простору помітна у романі «Воццек» Іздрика. Ірраціональний характер віртуального світу, що існує у межах свідомості головного героя, ілюструє розділ «Велика вода», де страхітлива візія апокаліптичного потопу, у вирі якого опиняється оповідач (Той), супроводжується іронічними «автокоментарями» від Я (адже обидва є виявами однієї особистості-наратора), перетворюючи розповідь про кінцесвітнє переживання на сюрреалістичну пригоду. Апокаліптичне видіння унаочнює психопатологічний стан свідомості головного героя, що продукує лише образи-симулякри, за допомогою котрих творяться ірреальні багатогранні площини буття Воццека.

Жанрова невизначеність роману Ю. Щербака «Час смертохристів» зумовлена наявністю в межах тексту ознак «адреналінових» (за визначенням С. Філоненко) жанрів пригодницької літератури (бойовик, політичний трилер, трилер-катастрофа), а також елементів метажанру фантастики, зокрема, ознак жанру антиутопії.

У площину роману межі тисячоліть активно проникають автодокументальні жанри (щоденник, есе, сповідь, хроніка, мемуари, лист, автобіографія та ін.). Прикладом такого жанрового синтезу є роман-есеї Є. Пашковського «Щоденний

жезл». Індивідуально-особистісне спрямування роману як вмістилища згадок, роздумів та інтелектуальних пошуків письменника-наратора зумовило наявність у просторі тексту різних видів мемуарної літератури (автобіографія, сповідь, апологія). Провідним завданням фрагментарних автобіографічних згадок у «Щоденному жезлі» є формування цілісного психоемоційного портрету оповідача, обґрунтування витоків і причин становлення окреслених у тексті естетичних, релігійних, морально-етичних домінант авторського світогляду. Гранична відвертість в емоціях та судженнях, ретельне авторефлексійне осмислення власного місця у навколишній дійсності, сповнене есхатологічної напруги авторське мовлення наближають текст до жанру літературної сповіді, зверненої, однак, не до Бога, а до сучасників, адже мета її – оголити душу перед читачем і, завдяки цьому, досягти високого рівня емпатії й каталізувати прагнення українця до якісних змін в усіх сферах існування.

У Висновках узагальнено основні результати дослідження.

1. Визначено, що постмодерністська українська література наприкінці ХХ ст. постає явищем інтелектуально насиченим, зорієнтованим на «свого» читача. Відмирання радянської культури та канонів соцреалізму вимагало витворення якісно нової культурної свідомості, що у часи бурхливих історичних, соціальних, ментальних змін формувалась хаотично і нелінійно. Ця невизначеність і невпевненість, вірогідно, й стали базисом для дискусій з приводу українського варіанту постмодернізму.

Друга половина ХХ ст. постає епохою кризового світовідчуття, тотального сумніву та непримиренного опору системі, пошуків нових засобів та форм творчого висловлювання. В Україні кризовий досвід західного світу наприкінці другого тисячоліття поглиблюється наслідками радикальних соціально-історичних, геополітичних, культурософських змін, стрімким поступом у новий вимір існування нації, що водночас вимагав докорінної зміни ментальної парадигми українця, деформованої тоталітарним режимом, становлення системи світоглядних домінант вільної особистості в контексті незалежної держави. Перехідний стан суспільної свідомості, зумовлений невизначеністю, незахищеністю, перманентним песимізмом і фрустрацією, задекларував концепцію неминучого катастрофізму та став підґрунтям есхатологічної напруги, що набуває художньо-образного втілення у постмодерністській літературі, зокрема, у жанрі роману. З урахуванням досвіду вітчизняних та зарубіжних теоретиків у тлумаченні апокаліптичного дискурсу запропоновано власну характеристику моделей кінцесвітнього візіонерства в українській романній прозі: апокаліпсис як гра, апокаліпсис як пророцтво, апокаліпсис як подія.

2. Домінуючим елементом світобудови роману Юрка Іздрика «Воцтек», концептуальною основою сприйняття та відображення дійсності у творі постає апокаліптичність як процес, що підпорядковує собі свідомість літературного персонажа та призводить до деконструкції створеного письменником літературного виміру. Калейдоскопічний, фрагментарний характер психопатологічного текстопростору «Воцтека» продукує стан безкінечного руху у думці героя що, з одного боку, заглиблює наратора у вир безнадійних шукань втраченого (або ж і не існуючого взагалі) сенсу існування, а з іншого – постає виразною ознакою

постмодерністської гри автора, що повсякчас віддаляє Воццека від кінцесвітнього фіналу, тримаючи героя (як, з рештою, і читача) у перманентній напрузі від перебування «за крок до кінця». Апокаліпсис у «Воццеку» десакралізується, символізуючи стан критичного напруження мікрокосму (душі), що, втративши внутрішній сенс, знищує зовнішню симульовану оболонку.

3. Реалізація концепції «апокаліпсис як пророцтво» у романах Євгена Пашковського «Щоденний жезл», Олеся Ульяненка «Сталінка», Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого» має суттєві відмінності, однак, спільними першорядними рисами названих творів постають: християнський теїзм, психологізм, наголошування на необхідності суворого дотримання суспільством морально-етичних норм, високий рівень есхатологічного напруження, констатація тотального гріхопадіння. Зокрема з'ясовано, що у романі «Сталінка» зображено пік апокаліптичної руйнації, спричиненої глобальною втратою духовності, морально-етичним виродженням суспільства, закономірним наслідком чого стає деградація соціальної спільноти до рівня звіриної зграї. Основою світу «Сталінки» стають злочинність, вбивства та фізичні знущання, сексуальні збочення, фізичні й психічні хвороби, страх смерті, відчуття приреченості та ін. Першопричиною, своєрідним катализатором реакції суспільного розпаду в тексті роману є історична спадщина радянських часів, а саме деструктивні принципи періоду «сталінщини», що залишили негативний відбиток у свідомості та внесли корективи до парадигми світосприйняття українця і за часів правління «вождя народів», і на початку 90-х років XX ст. Апокаліптичні візії занепаду морально виродженого суспільства присутні й у гнітючих урбаністичних пейзажах, й у тому «стилі» життя, який обрали для себе мешканці Сталінки, і в душах героїв твору.

Роман-есеї Є. Пашковського «Щоденний жезл» сповнений есхатологічним пафосом, біблійними алюзіями, застереженнями-пророцтвами. Наратор ототожнює себе з пророком, який за допомогою слова-жезлу, що в руках майстра стає зброєю, веде боротьбу за спасіння людських душ. Кінцесвітні візії у «Щоденному жезлі» набувають дидактичного значення, завдяки їм письменник прагне візуалізувати і викоринити недоліки сучасного людського буття в суспільно-політичному, морально-етичному, культурологічному зрізах. Для Пашковського апокаліпсис – це не лише неминуча божественна кара за гріхи людства, а й збайдужіле, докорінно змінене «гама-відчаєм», морально вироджене антигуманне сьогодення. Постчорнобильська кризова сучасність розуміє виключно мову влади, грошей, примусу, породжує масову культуру і літературу, байдужу до серйозних тем, культивує цінність світу беззмістовних речей і порожніх симуляцій. Такий світ, на переконання Є. Пашковського, позбавлений шляхів подальшого поступу, а отже – невідворотно прямує до катастрофічного фіналу. Саме тому автор упевнено утверджує свою позицію борця за правду та справедливість і стає на захист свого народу, сповнений прагнення розвіяти морок у головах сучасників і цим відвести апокаліптичну загрозу.

Роман Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого» можна окреслити як фантасмагоричний образний простір, що стає площиною розгортання психологічного апокаліпсису – есхатологічного напруження найвищого рівня, що творить у глибинах мозку химерну патологічну псевдореальність, фрагментарну й

алогічну, здатну занурити свідомість у морок божевілля, однак запрограмовану на знищення силою віри. Психологічний простір свідомості жінки-матері постає у романі багаторівневим ірраціональним лабіринтом, інтуїтивно сконструйованим героїнею у прагненні подолати хворобливий есхатологічний неспокій, зумовлений жорстокістю та безглуздям навколишнього світу. Мотиви самотності, втрати віри, реальності як проекції божевілля формують концептуальний базис роману.

4. Роман Ю. Щербака «Час смертохристів» інтерпретується у контексті популярної «адреналінової» прози. Тут апокаліпсис постає реальною подією та структуротворчою сюжетною матрицею роману (занепад – кінець – відродження). З огляду на це, в основу апокаліптичної моделі твору закладено такі визначальні компоненти: констатація притаманних сучасному світові та Україні нівеляції морально-етичних цінностей, підривання основ духовності та віри; гостра критика існуючого суспільно-політичного ладу; перебування людства на межі апокаліптичного кінця старої ери; травматичний досвід постапокаліптичного мороку ядерної «зими», що постає стартом нової історії людства; позитивне прогнозування переродження української нації, орієнтація читача на щасливий (або ж справедливий) фінал.

5. У результаті аналізу особливостей художніх форм постмодерністського апокаліптичного роману виявлено його специфічні лінгвостилістичні та жанрові ознаки: а) інтертекстуальність є іманентним елементом романного тексту та виконує різноманітні функції: спосіб конструювання тексту; підсилення змісту твору шляхом введення в текст актуалізованих раніше думок, ідей, образів; творення унікальної літературно-культурологічної площини тексту. В апокаліптичному романі засобами інтертекстуальності актуалізуються літературно-історичні асоціативні площини (релігійні та художні тексти, прадавні вірування, травматичний історичний досвід різних країн та епох та ін.), що постають підґрунтям узагальнених уявлень про апокаліпсис, а також слугують важливим джерелом формування сповненого есхатологічної напруги кінцесвітнього простору тексту; б) пошук оригінальних способів вираження думки, переосмислення лінгвістичних канонів зумовлює формування «нової» мови, що засобами гри, карнавалу та епатажу творить унікальний художній відбиток авторської свідомості у світлі постмодерного світосприйняття. Мовний простір постмодерністської романної прози відзначається унікальною психоемоційною настроєвістю, глибинним символізмом та метафоричністю, ритмізацією, наявністю багатьох мовно-стилістичних прийомів, що дають змогу інтегрувати авторські моделі кінцесвітнього візіонерства у прозовий текст; в) жанровий синтез та дифузія, широке побутування відкритих до змін неканонічних жанрів. Пошук письменниками-постмодерністами нових літературних форм осмислення хаосу сучасного світу стимулює процес еволюції та модифікації жанрових форм роману, переосмислення його традиційних різновидів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Кірячок М. В. Візії апокаліпсису в романі Олеся Ульяненка «Сталінка» / М. В. Кірячок // Вісник Житомирського державного університету імені Івана

Франка. – Випуск 65. – Житомир : Вид-во ЖДУ імені Івана Франка, 2012. – С. 233–237.

2. Кірячок М. В. Перестороги апокаліпсису в романі Юрія Щербака «Час смертохристів» / М. В. Кірячок // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського: збірник наукових праць. – Випуск 4.13 (104). – Миколаїв : МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2014. – С. 113–118.

3. Кірячок М. В. Сюжетно-композиційні особливості роману Юрія Іздрика «Воццек» / М. В. Кірячок // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. Збірник наукових праць. – Випуск 19. – К. : Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, 2014. – С. 218–222.

4. Кірячок М. В. Апокаліптичне напруження як концептуальна основа образної системи роману Галини Пагутяк «Смітник Господа нашого» / М. В. Кірячок // Слово і час. – 2015. – №7 (655). – С. 16–22.

5. Кірячок М. В. Апокаліптичне візіонерство в українському постмодерному романі як інтерпретація травматичного досвіду кінця ХХ ст. / М. В. Кірячок // Сучасні літературознавчі студії. Літературний дискурс: транскультурні виміри. Збірник наукових праць. Вип. 12. Гол. ред. Н. О. Висоцька – К. : Вид. центр КНЛУ, 2015. – С. 258–270.

6. Кірячок М. В. Роман Євгена Пашковського «Щоденний жезл» – одкровення постапокаліптичного часу / М. В. Кірячок // Zbiór raportów naukowych. «Literatura i kulturoznawstwo. Projekty naukowe (27.02.2015 – 28.02.2015) – Warszawa: Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond trading tour», 2015. – С. 6–12.

7. Кірячок М. В. Апокаліптичні пророцтва постчорнобильської епохи в романі-есеї Євгена Пашковського «Щоденний жезл» / М. В. Кірячок // Житомирські літературознавчі студії / За ред. П. В. Білоуса. – Житомир : ЖДУ, 2010. – Випуск 6. – С. 43–52.

8. Кірячок М. В. Джерела формування апокаліптичного мікрокосму в романі Юрія Іздрика «Воццек» / М. В. Кірячок // Житомирські літературознавчі студії / За ред. П. В. Білоуса. – Житомир : ЖДУ, 2015. – Вип. 8. – С. 50 – 57.

АНОТАЦІЇ

Кірячок М. В. Візії апокаліпсису в українському постмодерністському романі. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.01 – українська література. – Київський університет імені Бориса Грінченка, Київ, 2016.

У дисертації здійснено багатоаспектне дослідження художньо-образних візій апокаліпсису, репрезентованих в українській постмодерністській романній прозі. Визначено зміст основних інтерпретацій ідеї глобальної кризовості та світового катастрофізму, узагальнено досвід вітчизняних та закордонних дослідників апокаліптичного дискурсу та запропоновано авторську характеристику типів кінцесвітнього візіонерства в українському постмодерністському романі: апокаліпсис як гра, апокаліпсис як пророцтво, апокаліпсис як подія.

Окреслену класифікацію реалізовано шляхом комплексного аналізу художніх моделей кінцесвітнього візіонерства (твори Ю. Іздрика, Є. Пашковського,

Г. Пагутяк, О. Ульяненко, Ю. Щербака) відповідно до різновидів утілення ідеї кінця світу та формування віртуальних авторських апокаліптичних візій, якими сповнено художній простір обраних текстів на сюжетно-композиційному, образному, ідейно-філософському рівнях.

У дослідженні акцентовано увагу на інтертекстуальності як засобі актуалізації літературно-історичних асоціативних площин, що постають підґрунтям узагальнених уявлень про апокаліпсис; жанрових і мовностилістичних особливостях постмодерністського апокаліптичного роману, які надають текстам психоемоційної насиченості, глибинного символізму і метафоричності, відображають процес еволюції та модифікації жанрових форм роману, дають змогу цілісно інтегрувати авторські моделі кінцесвітнього візіонерства у прозовий текст.

Ключові слова: постмодернізм, постмодерністський роман, жанр, інтертекстуальність, апокаліпсис, візія, есхатологічна напруга, гра, пророцтво.

Киричок М. В. Визии апокалипсиса в украинском постмодернистском романе. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.01 – украинская литература. – Киевский университет имени Бориса Гринченко, Киев, 2016.

Работа посвящена многоаспектному исследованию художественно-образных визий апокалипсиса, представленных в украинской постмодернистской романной прозе. Определены смысловые базисы основных интерпретаций идеи мирового катастрофизма, обобщен опыт отечественных и зарубежных исследователей апокалиптического дискурса и предложена авторская характеристика типов апокалиптических визий в украинском постмодернистском романе: апокалипсис как игра, апокалипсис как пророчество, апокалипсис как событие.

Данная классификация апокалиптической составляющей в украинском постмодернистском романе реализована путем комплексного анализа художественных моделей апокалиптического предвидения (произведения Ю. Издрыка, Е. Пашковского, Г. Пагутяк, О. Ульяненко, Ю. Щербака) в соответствии с разновидностями воплощения идеи конца света и формирования виртуальных авторских апокалиптических визий, которыми наполнено художественное пространство избранных текстов на сюжетно-композиционном, образном, идейно-философском уровнях. Определено, что модель апокалипсиса в романе «Воцтек» Юрия Издрыка является художественной реализацией апокалипсиса-игры, правила которой определяет сам нарратор-демиург. Романы Евгения Пашковского «Ежедневный жезл», Олеся Ульяненко «Сталинка», Галины Пагутяк «Мусорник Господа нашего» объединяет концепция «апокалипсис как пророчество», что в каждом из текстов имеет как существенные отличия, так и общие первостепенные черты (христианский теизм, психологизм, высокий уровень эсхатологического напряжения и др.), роман Юрия Щербака «Время смертохристов» интерпретируется в контексте популярной «адреналиновой» прозы, где апокалипсис появляется реальным событием и основой структуры сюжета романа. Подчеркнуто, что описанная типология апокалиптического

предвидения не исключает наличие нескольких апокалиптических интерпретаций в пределах одного текста.

В работе также акцентировано внимание на лингвостилистических особенностях постмодернистской прозы, таких как жанровая неоднородность, интертекстуальность, оригинальный характер языкового пространства, которые в апокалиптическом романе являются средствами актуализации литературно-исторических ассоциативных плоскостей, формирующими основу обобщенных представлений об апокалипсисе, служат выразительным воплощением постмодернистских мировоззренческих наставлений, а так же придают текстам психоэмоциональной насыщенности, глубокого символизма и метафоричности, стимулируют процесс эволюции и модификации жанровых форм романа, дают возможность целостно интегрировать авторские модели апокалиптического визионерства в прозаический текст.

Ключевые слова: постмодернизм, постмодернистский роман, жанр, интертекстуальность, апокалипсис, виденье, эсхатологическое напряжение, игра, пророчество.

Kiriachok M. V. The visions of apocalypse in Ukrainian postmodern novel. – Manuscript.

Thesis for obtaining a scholar candidate degree of Philological Sciences on specialty 10.01.01 – Ukrainian literature. – Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, 2016.

The thesis is dedicated to a polyaspect analysis of figurative visions of apocalypse, that are presented in Ukrainian postmodern novel. Sense bearing basics of the main interpretations of the world catastrophism ideas were defined, the experience of the native and foreign researchers of apocalyptic discourse was generalized and an authorial characteristic of types of apocalyptic visions in the novel of postmodern period in Ukrainian literature was suggested (an apocalypse as a game, an apocalypse as a prediction, an apocalypse as an event).

It has been estimated, that the model of the apocalypse in the novel “Wozzeck” by Izdryk is a virtual realization of “an apocalypse as a game”, the rules of which are defined by the narrator-demiurge himself, the novels “Everyday rod” by Eugene Pashkovsky, “Stalinka” by Oles Ulianenko, “Dump of our God” by Galyna Pahutiak are united by the concept of “an apocalypse as a prediction”, that in every defined case has specific differences as well as common primary characteristics (the Christian theism, psychologism, priority to the mental and ethical norms, the high level of eschatological tension etc.), the novel “The Time of Deathchrists” by Y. Shcherbak is interpreted in the context of popular “adrenalin” prose, in which the apocalypse appears as a real event and the basis of the plot structure of the novel.

An emphasis has also been made on the linguostylistic specialties of postmodern prose, such as the heterogeneity of the genre, intertextuality, the original character of the language field, which are means of actualization of literary-historical associative area in the apocalyptic novel that form the basis of generalized concepts of the apocalypse, serve as a vivid embodiment of postmodern ideological admonition, give texts psychological-

metaphysical intension, deep symbolism and metaphoricity, stimulate the process of the evolution and modification of novel genre forms.

Key words: postmodernism, genre, intertextuality, postmodern novel, apocalypse, vision, eschatological tension, game, prediction.